

PATOPSYCHOLOGIE

1

Úvod, pojmy a
pojetí předmětu

Patopsychologie

3 řecká slova

- psýché = duše, vnitřní svět
- pathos = útrapa, vášně, nemoc či choroba
- logos = slovo, myšlenka, řeč; rozum, řád nebo nauka

Psychopatologie je nauka o duševních poruchách (Vágnerová, 2009)

- studuje poruchy jednotlivých psychických procesů, funkcí a stavů, popisuje abnormality duševních dějů, osobnosti a chování
- žádný jev neexistuje izolovaně
 - všechny dílčí funkce jsou součástí integrovaného celku osobnosti člověka
 - každý jednotlivý symptom, kterým se zabýváme je nápadným příznakem určité dílčí funkce a zasahujícím do celého duševního života člověka, jeho prožívání a chování

Člověk a jeho dispozice, jeho osobnost, jeho vlastnosti, jeho kompetence

- Psychické i somatické vlastnosti jedince do značné míry předurčují chování v situacích běžných i zátěžových
- Individuální - co je zátěžové a jak se s tím vyrovnat (např. podnětová deprivace, odlišnost funkce nějaké části těla) - resilience
- Někteří reagují jinak než většina
- okolí takové projevy pak považuje za neobvyklé, jiné, nepochopitelné, mnohdy jako rušivé a nepříjemné – může a nemusí indikovat duševní onemocnění či postižení

Situace

- Všechny podněty, které přijímáme, vyhodnocujeme - emoce a rozum - podle toho na ně reagujeme
- Různé situace vyvolávají různé reakce a posilují tendenci k určitému chování
- Objektivně obtížné situace - reaguje nestandardně téměř každý (jde o normální reakce na abnormní podnět)(př. ...)
- Subjektivní hodnocení u různých lidí různé - někteří lidé mohou běžné i neobvyklé situace vnímat a hodnotit odlišně, než většina a mohou reagovat nestandardním chováním
- Vše záleží na tom, jak podnětovou situaci jedinec interpretuje, jak jí rozumí, jak si ji vykládá, jak ji chápe

Charakter prostředí, zkušenost, vývojové hledisko

- Vývoj osobnosti závisí jak na genetické výbavě, tak na zkušenosti (tj. jak na zrání, tak na učení)
- Genetické dispozice předurčují i rizika, tj. problémy, které může určité prostředí vygenerovat či vygradovat
- Riziko lze zmírnit správnými výchovnými podmínkami
- Vývojové hledisko - odlišit projevy, kdy jde o vývojově podmíněné výkyvy
 - objevují se určité fázi života a lze je s ohledem na situaci hodnotit jako přiměřené (př. ...)

Statistické pojetí normy

- podle četnosti nebo intenzity posuzovaných projevů
- umíme-li charakteristiku kvantifikovat (např. změřit její četnost nebo intenzitu), potom můžeme každého jedince zařadit na škále nebo na kontinuum dané dimenze
- změříme-li dostatečné množství osob reprezentujících danou populaci, získáme křivku rozložení dané charakteristiky v populaci
- můžeme určit průměrné hodnoty, hodnoty od průměru vzdálené i extrémní - každého člověka potom můžeme porovnat s ostatními
- Co je ve společnosti časté je považováno za normální, statisticky vzácné chování je potom abnormální

Statistické pojetí normy II

- Některé v současnosti uznávané duševní nemoci jsou natolik frekventované, že z hlediska statistiky spadají do intervalu normy (např. fobie)
- Podobně některé jevy, jejichž četnost ve společnosti vzrostla (např. agresivita), nelze zařadit do kategorie normální
- Některé subkultury mohou vykazovat projevy chování z hlediska většinové populace statisticky řídké, podle definice abnormní, z hlediska subkultury nikoli (např. ...)
- Samotné získání kvantifikovaných údajů pro statistiku může být neobjektivní: výsledek může být ovlivněn způsobem hodnocení (mnohdy i samotným hodnotitelem, např. jeho zkušeností), způsobem kvantifikace apod. (např. hodnota IQ se liší dle použitého testu)

Sociokulturní pojetí normy

- na základě sociokulturních zvyklostí, očekávané způsoby chování v dané společnosti
- členové společnosti jiní než všichni ostatní, porušují společenské normy a bývají společnostmi označováni jako abnormní jedinci
- obtížné až nemožné nalézt objektivní definici abnormního chování společnou různým kulturám a společnostem
- sociální norma je určena většinovým názorem ve společnosti - obvykle vázána na hodnoty a normy střední a vyšší vrstvy společnosti (předsudky, stereotypy, konstrukty – např. gender a sexualita, „tradiční rodina“) - označování menšin a odlišností za abnormní

Sociokulturní pojetí normy II

- chování nepředvídatelné a nepochopitelné, znepokojující, nepříjemné a ohrožující - vede k potřebě eliminovat a odstranit z dosahu většinové společnosti, i méně nápadné projevy odlišnosti hodnoceny negativně (např. náročné chování dítěte ve škole)
- obecná potřeba být orientován vede k tendenci značkovat/nálepkovat - stigmatizace - např. při hodnocení lidí s postižením a lidí ze sociokulturně odlišných podmínek
- nedostatek informací a odlišné pojetí norem majoritní společnosti a různých minorit (př. vztah ke vzdělání – romská rodina může být pragmatičtější, zaměřená na materiální hodnoty)

Skupinová norma

- závisí na konkrétním sociálním kontextu
- normy, ideály i pojetí abnormity mohou mít různé sociální skupiny vymezeny generačně, profesně, etnicky, náboženskou příslušností, zdravotním postižením, sdílením určité specifické zkušenosti apod.
- dílčí skupinová norma (př. školní známky mají sice tutéž nominální hodnotu, ale zcela jiný psychologický obsah)
- skupinově specifická kritéria umožňují základní orientaci a jemnější diferenciaci v rámci podskupiny, kterou by jinak srovnání a majoritní společnosti vytěsnilo na okraj, protože by jejích norem nedosahovala/nemohla dosáhnout
- dílčí skupinové normy typicky vedou skupinu k určité izolaci (př. rodiče dětí s postižením, dlouholetí pracovníci určitých profesí (věznice, PN) mívají deformovaný názor na normu a posunutá kritéria oproti majoritní společnosti)

Mediální norma

- zahrnuje to, co je opakovaně a atraktivní formou prezentováno jako žádoucí nebo standardní
- Média prezentují převážně idealizovanou realitu, která prezentuje jako normu výjimečné jedince – mladé, krásné, výkonné, úspěšné... – ale kolik z nás je skutečně takových? Vyrovnat se jim není snadné, mohou sloužit nanejvýš jako ideál
- zkreslené reality: množství násilí prezentovaného v médiích – např. tendence k násilí roste, zejména u dětí a mládeže - viz studie násilí v JAR před a po zavedení televize, 15 letá studie

Norma jakožto schopnost adaptace a zachování kvality života

- Norma jakožto schopnost přiměřeně fungovat v běžném sociálním a hmotném prostředí
- Jestliže určitá nálada, myšlení nebo chování záporně ovlivňuje kvalitu života, tj. snesitelnou životní úroveň, sociální vztahy a schopnost udržet si zaměstnání), jedná se o abnormitu, která vyžaduje pomoc směrem k adaptaci
- V krajních případech stává-li se abnormní chování jedince hrozbou pro jeho vlastní bezpečnost (sebezanedbávání, sebepoškozování, sebevražedné tendence) či pro jeho okolí (agresivita aj.), může být jedinec označen za abnormního a být léčen (zákony ČR)
- Svou neschopnost přiměřeně fungovat nemusí jedinec rozpoznat (např. v psychotickém stavu) nebo považovat za problém (např. antisociální porucha osobnosti), musí jej takto označit okolí
- Obtíže s adaptací mohou být důsledkem nepřijetí společnosti
- Přiměřenost je do značné míry sociálním soudem, který může spíše odrážet pocit ohrožení nežli snahu pomoci v adaptaci

Funkční pojetí normy

- Pojetí klade důraz na plnění požadavků a očekávání, bez ohledu na to, jakým způsobem je jich dosaženo, bez ohledu na další souvislosti a důsledky
- Za měřítko poruchy se považuje míra neschopnosti dělat to, co je zde považováno za důležité - typické je takové pojetí normy v některých institucích (př. Škola)
- Nerespektuje fakt, že někteří lidé mohou plnit určené požadavky, ale že je toto pro něj stresující, vyčerpávající, že tím vnitřně trpí
- Rizikem je zkreslení názoru na jedince a nerespektování všech složek lidské osobnosti
- Pojetí normy jako optimálního stavu
- Norma, jakožto ideál, kterému je třeba se přiblížit

Funkční pojetí normy II

- Ideál je definován jako soubor kritérií, která by měl jedinec splňovat.
- Kolik ze vyjmenovaných kritérií a do jaké míry musí jedinec splnit, aby mohl být hodnocen jako ab/normální?
- Kdo určí kritéria? Kritéria bývají individuální, ovlivněná kulturou, dobou atd.
- I kdybychom ji přijali, nelze ji využít jako hodnotící kritérium, protože dosažení ideálu není příliš pravděpodobné
- Je-li normou ideál, může dojít ke značnému zkreslení při posuzování běžných projevů
- Má smysl jako cíl směřování, může mít stimulačně motivační význam (zejména v dospívání a některých jiných vývojových obdobích)

Individuální, subjektivní pojetí normy

- Naše vlastní pojetí normy, vzniklé na základě naší jedinečné životní zkušenosti a okolností, do nichž jsme se narodili a v nichž jsme vyrůstali
- Subjektivní norma je ovlivněna
 - osobností člověka
 - osobní zkušeností člověka
 - situačním působením aktuálního vlivu (emoční ladění, somatický stav, celková pohoda)
 - celková intelektová úroveň jedince
 - informovanost jedince
 - schopnost jedince adekvátně interpretovat realitu
 - příslušnost jedince k určité společnosti (i obecně sociokulturní pozadí)
 - profesní příslušnost jedince

Individuální, subjektivní pojetí normy II

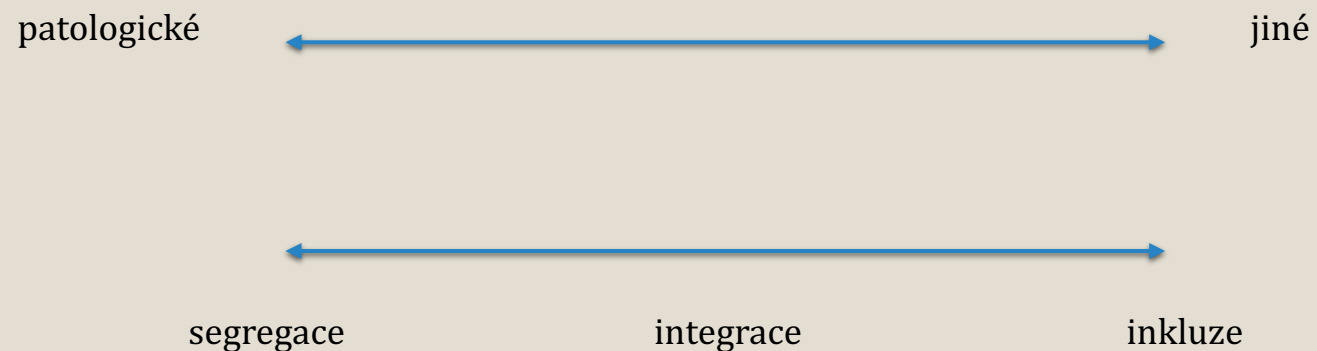
- Ani individuální pojetí normy nebývá striktní - především Ashův zákon o percepční chybě (druhé posuzujeme přísněji nežli sebe sama)
- Faktor času a úrovně poznání
- Vnímání normy se mění v čase, stejně jako se v čase mění společnost, její názory a kritéria hodnocení
- Vliv má samozřejmě aktuální míra poznání
- Mnohé projevy považují lidé za abnormní, protože o nich nemají dostatek informací a nerozumějí jim
- Mění se vztah k určitým projevům a odchylkám, např. současná společnost je mnohem tolerantnější k chování lidí v jejich soukromí (např. ve vztahu k partnerství), na druhé straně má mnohem větší požadavky na výkon

Vývojové faktory

- Hodnocení normality musí brát v úvahu vývojové faktory, projevuje se větší tolerancí při posuzování dětského chování
- Respektuje při tom skutečnost, že vývoj dětí může probíhat odlišně
- Určité projevy mohou mít ve vztahu k určitým vývojovým obdobím odlišný význam
- Význam samozřejmě mají i okolnosti, za kterých se projevuje (Např. strach z cizí autority a nerespektování jejích požadavků jsou přirozené v batolecím věku, ale signalizují odchylku od normy, jde-li o dítě v mladším školním věku)
- Větší tolerance při hodnocení projevů bývá u mladších dětí (předpokládáme, někdy mylně, že ještě nemohou normy dosáhnout) a starších osob (kde jde o přirozený úbytek kompetencí)
- Přijetí normy rovněž závisí na dosažené vývojové úrovni hodnotícího (např. názor na určité přestupky se bude lišit, posuzuje-li je dítě nebo dospělí)

Trendy a proměny – od jinakost jako součást kontinua

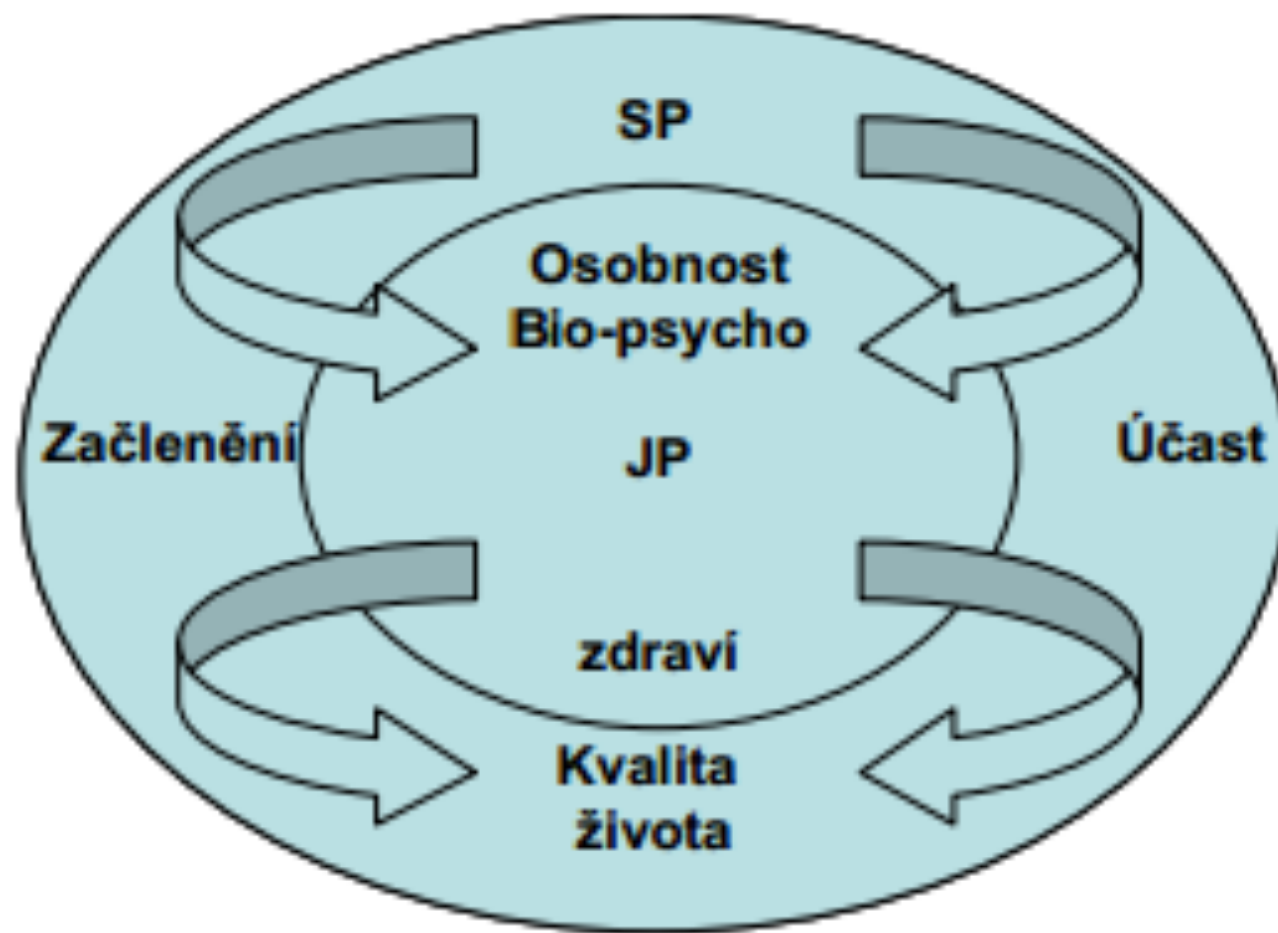
- téma pro každou společnost
- pojetí skrz různé obory a jejich názhledy - od medicíny k sociálním vědám
- přístup k jinakosti jako ukazatel vyspělosti systému a ekonomického stavu společnosti – podpora, inkluze
- změny za posledních 5 -10 let
 - Lepší diagnostické nástroje – neurovědy, neuropsychologie, výzkum mozku
 - společenské změny - proinkluzivní změny – demokratizace a ekonomická stabilita - vliv různých myšlenkových hnutí (liberálové, feminismus a západní levice) - korektnost a vyjadřování o odlišnosti (gender, etnicita, postižení) ...

Zdraví jako bio-psycho-sociálně-spirituální koncept

- zdraví jako „stav kompletní fyzické, duševní a sociální pohody a nikoli pouhé nepřítomnosti nemoci či vady“ (WHO)
- bio-psycho-sociálně-spirituální koncept - snaha chápat zdraví jako systém schopný rovnováhy, odolnosti a reakce na různé druhy nároků a podnětů
- zdraví ovlivněno různými faktory a dosažení celkového zdraví je spojeno se stavem pohody závislým na jednotlivých složkách zdraví
- propojenost jednotlivých složek a jejich vzájemné ovlivňování tvoří celkové zdraví
- každá složka vyžaduje péči a cílenou pozornost - celková vnitřní rovnováha napomáhá k odolnosti a možnosti reagovat na nepříznivé podněty - "zdraví se dá trénovat"

Bio-psycho-
sociálně-
spirituálního
model zdraví

(WHO, ICF, 2001)

Tělesná zdatnost

- jedná se o biologické a somatické hodnoty
- pohybové dovednosti, fyziologické a anatomické změny, krevní tlak nebo hladiny určitých látek v těle
- prevence zahrnuje aktivní styl života, životosprávu a spánkovou hygienu

Psychická zdatnost

- subjektivní částí - naše pocity, osobnost, energii, vitalitu, spokojenost, stabilitu, emoce, sebedůvěru a motivace
- můžeme zlepšovat svoji rovnováhu a odolnost vůči stresovým situacím - cílené aktivity a návyky - např. mindfulness, imaginace, meditace, psaní deníků, appky

Sociální zdatnost

- například pracovní výkon, vzdělání, finanční zdraví, soběstačnost, volný čas, rekreace, mobilita, sociální interakce, uplatnění
- naše interakce se světem kolem nás ať už v podobě vztahů, práce nebo našeho zařazení do společnosti má vliv na nás pocit štěstí, ale i na naše celkové zdraví

Spirituální zdatnost

- nad rámec klasického pojetí náboženství či víry - můžeme to být pocit, že jsme nedílnou součástí něčeho, co nás přesahuje
- vztah k přírodě, nebo k rituálům a tradicím, které nám symbolicky dávají pocit sounáležitosti s vyšším celkem

Duševní zdraví

schopnost kognitivně, emočně a společensky fungovat

to jak přemýšlíme, cítíme a navazujeme vztahy je tak lepším ukazatelem duševního zdraví

víc než nepřítomnost duševního onemocnění

nedílnou součástí celkového zdraví (viz výše)

je ovlivňováno řadou faktorů - mnohé mimo naši kontrolu (genetická zátěž, politická a společenská situace)

Well-being

stav, kdy si jedinec uvědomuje vlastní schopnosti, vypořádává se se stresem každodenního života, dokáže pracovat produktivně a plodně a je přínosem pro svou komunitu

mentální well-being bývá někdy překládán jako “duševní pohoda”

často se člověk musí snažit, aby mohl čelit psychickým nárokům, se kterými se v životě setkává

duševní well-being nám napomáhá zvládat stresující situace, které život přináší - učíme se strategie a způsoby, jak také situace využít ve svůj prospěch (koncept odolnosti/resilience)

VZNIK DUŠEVNÍCH ONEMOCNĚNÍ

Mechanismus vývoje psychických poruch/ duševních onemocnění

- Psychický vývoj - standardní i abnormální - proces postupné proměny jednotlivých psychických funkcí i celé osobnosti - průběh závisí na individuálně specifické interakci vrozených dispozic a komplexu působení různých vlivů prostředí – multifaktoriální
- vývojové etapy – bez posloupnosti nedochází k vývoji jedince – např. vývoj motoriky – hrubá a pak jemná
- důležitým faktorem je zrání jedince, ale také jeho učení – vývoj je kvalitativní i kvantitativní změna

Prenatální vlivy

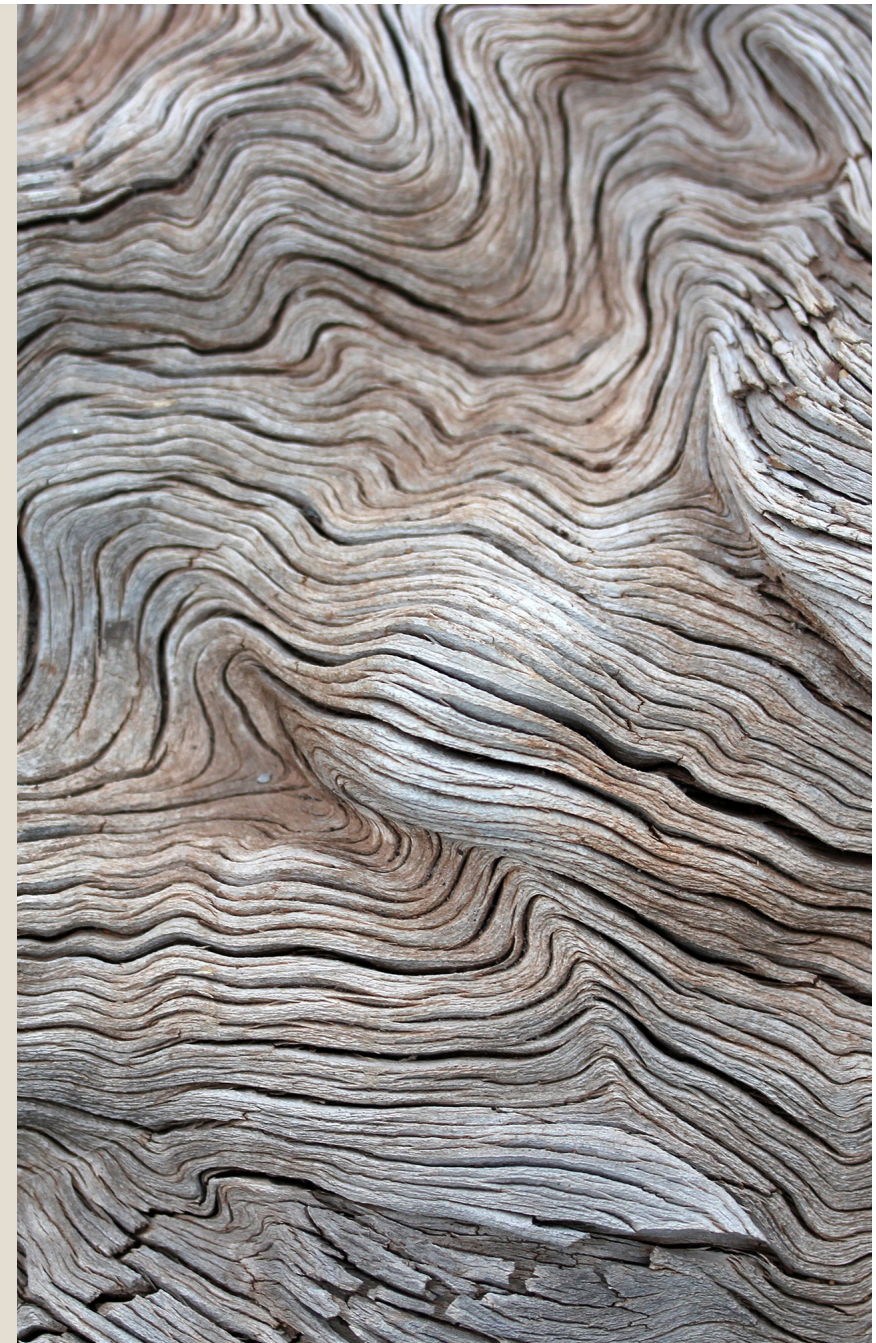
- tzv. faktory teratogenní - míra účinku je závislá v jakém období těhotenství působí a v jaké míře a jak dlouho (nejhorší do 3 měsíce), důležité je jak se dispozičně matka dokáže s těmito negativně působícími vlivy vyrovnat
- přenáší se mateřským organismem na plod, kritické jsou první tři měsíce těhotenství (v tomto období se vytvářejí důležité orgány, v tomto období jsou vlivy často neslučitelné se životem, biologické vlivy- choroby matky, chronická onemocnění, chemické vlivy - drogy, chemikálie, fyzikální vlivy- úrazy nebo radiace)

Postnatální vlivy

- komplex biopsychosociálních faktorů
- působí přímo nebo nepřímo (somatická nemoc / postižení)
- sociální vlivy
- primární je **rodina**, měla by plnit určité funkce ve vztahu k dítěti, měla by být zdrojem jistoty, poznává sociální role, rodina dítě vychovává, stimuluje, vytváří hodnotové stupně, ze začátku nekriticky přijímá informace z rodiny /model chování/, postavení dítě v celém rodinném systému, rodina ovlivňuje i v dospělém prostředí (domácí násilí, rozpad rodiny atd.)
- **vrstevníci** – dítě se začíná zapojovat do vrstevnických skupin – nejvýraznější zapojení v dospívání, budování identity mimo rodinu, jsou důležité i v dospělosti (pracoviště, zájmové aktivity, přátelské vztahy – slouží jako opora v případě nouze a problémů)
- klíčovou roli má **škola** (dítě je hodnoceno z hlediska výkonu a vystupování)
- v pozdějším věku i pracovní prostředí
- **společnost jako taková** – významná je lokalita, kde člověk žije (sídliště, menší město, venkov), mediální prezentace určitých společenských jevů, důležité je dosažené vzdělání (sebeprosazení), člověk během života sbírá různé zkušenosti (zátěžové situace – stimulují i motivují, ale mohou mít i blokační charakter – mohou být spouštěčem nějakého projevu)

Deprivace

- stav, kdy dlouhodobě a nedostatečně a nepřiměřeně není uspokojována objektivní potřeba (psychická, biologická potřeba), důležité je časové období, kdy se člověk s deprivací setká
- deprivace biologické potřeby – nedostatek jídla (extremní), nedostatek spánku nedostatek tekutin (dlouhodobě- může být za následek smrt), sexu
- stimulační deprivace (podnětová) – nedostatek podnětů ze svého okolí, nejsou variabilní a v žádoucím množství – nedostatečný rozvoj osobnosti – dítě se nedostatečně se rozvíjí (jeví se jako dítě mladší či dítě s MP/MR)
- kognitivní deprivace – pokud jedinec má málo podnětů pro své učení a znalostí - rozvíjí se kognitivní deprivace
- citová deprivace – absence spolehlivého citového vztahu (nejčastěji matka), negativně a nenapravitelně ovlivněna citová oblast jedince (k sobě samému, ale i ke svému okolí) – dítě není citově přijato
- sociální deprivace – nedostatek přiměřených kontaktů s lidmi (pohybově znevýhodnění, chronicky nemocní, izolace jedince v rámci rodinného prostředí)

Krize

- pojmá se jako narušení psychické rovnováhy v důsledku vyhocení situace, selhání dosavadních adaptačních mechanismů – ukážou se jako nefungující, podnět ke změně, negativní prožitky, narušen pocit bezpečí, beznaděj, zoufalství, mění se způsob uvažování, cítí se neschopen ji zvládnout, jeho projevy nemusí být přiměřené ke zvládnutí krize
- je doprovázen negativními citovými prožitky, mění se uvažování a hodnocení situace

Faktory zvládnání zátěžových situací

- Faktory a mechanismy zvládnání zátěžových situací
- Míra odolnosti
- frustrační tolerance – stupeň odolnosti (resilience), faktory pomáhající zvládat situace, které v životě prožívá – jakým způsobem ji interpretuje a hodnotí (jak moc JE ohrožující). Jak ji on sám emočně prožívá (převažuje úzkost, obava).
- Zda se mu podaří udržet kontrolu – sám nebo s využitím podpory (přátelé, psycholog).
- Zda je dostatečně flexibilní (dokáže se vzpamatovat, neuplývá). Dokáže využít pro sebe všechny pozitivní impulsy, které jsou mu nabízeny. Neizoluje se od sociálního prostředí.
- Vrozené předpoklady
- Individuální zkušenosti
- Aktuální stav jedince
- Vývojová úroveň